

Mørket

DAN RINGGAARD

Peter Seebergs novelle "Det sidste mørke" fra *Rejsen til Ribe* 1990 er beretningen om Hans Hansen der som den suverænt sidste på syd-østsjællandskanten nægtede at få indlagt elektricitet. Det havde hans far, som også hed Hans Hansen ligesom sin far og så fremdeles, gjort allerede i 1912, og sønnen der var barnløs og slægtens sidste led, videreførte arven for at sige nej med eftertryk. Da han ved skæbnens ironi faldt død om en klar sommermorgen imod slutningen af det århundrede hvor lyset havde vundet frem overalt, knugede han sine hænder "som om han i det mindste dér ville holde mørket fast". Østsjællands Folkeblad sammenfattede hans tilværelse i overskriften "Levet hele sit liv uden strøm", et liv som ikke kun blev levet imod strømmen, men også, efterhånden som Hans Hansen behøvede mindre og mindre lys, udviklede sig til en færd imod mørkets hjerte.

På egnen gør man sig gisninger om dette sære liv, og fortælleren, som et stykke ad vejen lægger stemme til sladderer, tilføjer sit. Det bliver til en tekst om mørkets historie, dets livsverden og betydning. Det første er hvad der slår én, det teksten sætter af fra: forestillingen om verden før den blev badet i elektrisk lys. *Mørkets kultur- og teknologihistorie*. Det fører til det næste som handler om fortroligheden med mørket, mørket som en selvfølgelig del af de omgivelser hvori man handlede og gjorde sig tanker. *Mørkets fænomenologi*. Man må også have gjort sig tanker om mørket, ikke mindst som det efterhånden forsvandt - og det er det tredje. *Mørket som symbol eller myte, i sidste instans mørkets idé*. Peter Seeberg bogfører en kollektiv erindring, skildrer med empati erfaringen af mørket dengang og nærmer sig varsomt og skeptisk mørket selv. Det sidste gør han ved at undvige de modsætninger mørket normalt tænkes i.

Seebergs vej til mørkets hjerte går i lighed med Hans Hansens over nej'et.

Da Hans Hansen døde i 1982, var det 70 år siden strømmen var kommet til egnen, og hans far havde "lagt sin linje" imod strømmen. En "linjeføring" over ejendommen ændrede intet, og senere da faderen er død, og naboerne nok engang opfordrer familien til at få indlagt lys, siger moderen at de er glade for deres mørke, også Hans: "Så var der lagt fremtid i det". Skæbne med andre ord. Med ordspillende sammenføringer som disse lægger fortælleren sine linjer gennem teksten og træder i karakter som andet end et talerør for sladderer og lokalavisen. Litteraturen træder ud af det ikke-litterære.

At ikke-litterære genrer indgår i en litterær alkymi er klart nok i de af Seebergs tekster som Marianne Juhl i sin monografi har døbt "fiktiv dokumentarisme", testamenterne, nekrologerne osv.; men måden lader sig spore langt ind i de mere realistiske såkaldte noveller. For Wittgenstein-læseren Seeberg begynder afbildningen af virkeligheden med sprogsillet. I Seebergs realisme er den præcist turnerede sansning og den veldoserede og lokalt forankrede historiske viden indlejret i talegenrer, kan man også sige, og de er igen bearbejdet i en mikroskopierende og nænsom, drilsk og distræt skriftprosa. Som når fortælleren kommenterer den ældre Hans Hansens nej til strømmen med disse ord: "Verdenshistorien kan naturligvis ikke afgøres af en enkelt mand, men det smukke er dog, at afgørelsen omgående deles af mindst én til *helljertet*." Først det lidt umotiverede indfald med verdenshistorien, så et "men" der stiller den betingelse i udsigt som ville kunne ændre verdenshistorien; men den kommer ikke, i stedet tilføjes en æstetisk betragtning, en lidt overraskende præsens med "deles", taget i betragtning at noget

refereres, og det ikke indlysende eftertryk på "helhertet". Passagen er en tydelig fortællerkommentar og på samme tid undvigende, degressiv. Fortælleren kommer til orde i generaliserende ofte paradoksale og spredende randbemærkninger, tit på kanten af dækning og som et ironisk ekko af den alvidende fortæller. Omkring disse indspark synes teksten at rotere.

Historiens linje går, kun afbrudt af krigen, imod mere lys. Med årene kan Hans Hansen se byens lys nærme sig fra nordvest og konstatere fremskridtet i form af el-selskabets sendebude der først kommer til fods, så på cykel og til sidst i bil. Lys og fremskridt hører sammen. Det er straks mere tvetydigt med slægtens linjeføring. Den hælder imod status quo; men den går med tiden i retning af mørket. Slægten er så gammel at den "sees forsvinde ind i historiens og kirkebøgernes mørke". Da moderen dør, hedder det om hende at hun "var selv blevet mørke", og derefter lever Hans Hansen mere og mere isoleret i et tiltagende mørke. Mørket er dødens og glemslens mørke, lyset er livets og fremskridtets. Så langt abonnerer teksten på de to mest sejlivede myter om lyset som skabelse og fremskridt, og mørket bliver lysets negation. Men mørket forsvinder mellem fingrene på os når det gøres til metafor i stedet for fænomen, og når det blot bliver det modsatte af lys. Hvis mørket skal begribes, sådan som Hans Hansen måske gjorde det i sit dødsøjeblik, så må det løsnes fra sin overførte betydning og sin negative afhængighed. Det gør Seeberg ved at beskrive mørkets livsverden og underminere dets vante betydning.

Hans Hansen affinder sig i lighed med andre af Seebergs helte med sin skæbne. Han holder sig til det mørke som hans far har udstukket for ham, og som er hans skæbne, også selvom det fører til ensomhed og ufrugtbarhed, og han flygter ikke fra det mørke vi alle før eller siden skal forsvinde i, men accepterer det som et vilkår. Det elektriske lys er i det lys en utidig besværgelse af døden. Amor fati! Elsk din skæbne! proklamerede Nietzsche i *Den muntre videnskab*, og det gør Seebergs stille eksistenser. Der er bare det ved Hans Hansen at han strengt taget ikke kan siges at *elske* sin skæbne; han synes nærmest ikke at bemærke den. At affinde sig med mør-

ket er i hans tilfælde at afstå fra at begære. Og ikke nok med at han ikke begærer de moderne bekvemmeligheder og sin skæbne, hans barnløshed beror på at han ikke alene "næppe tænkte på" at få børn, men nok ikke engang tænkte på "at lade være". Fortælleren sammenligner ham med Buddha. Hans nej bunder ikke i et behov for at tøjle et begær eller i begæret efter et bedre alternativ; det er et neutralt nej, et afkald uden genstand. Nej'et forplanter sig til Hans Hansens personlighed. Folk der kender ham, kan hverken finde godt eller skidt at sige om ham, han er en mand uden egenskaber: "Ja, han var miraklet, uden at være noget, var han jo noget, men hvad."

I mangel på egenskaber må Hans Hansen, og med ham slægten, defineres ud fra deres handlinger og ud fra hvad de er i andres øjne, eller rettere: hvordan de fremtræder i sladderens og lokalavisens sprogspil. Det er den centrale indsigt i Seebergs identitetsfilosofi som den formuleres første gang i "Patienten" fra *Eftersøgningen* 1962. Men stadig er der noget ekstremt ved Hans Hansen. Summen af hans identitet er ikke bare omverdenens billede af ham, men selve nej'et, og miraklet er at intet kan være noget, at det negative kan have substans. Hans Hansen inkarnerer et mørke som ikke kan reduceres til lysets negation, til død, undergang, før-modernitet og intet – for at tage en eksistentiel, en religiøs, en historisk og en filosofisk kategori.

Hans Hansen var den eneste "der havde holdt sig den elektriske strøm fra livet" hedder det med endnu et ordspil som bytter om på modsætningen mellem lys/liv og mørke/død og dermed hele systemet af modsætninger. Der er liv i mørket; sanserne åbnes og skyggerne spiller anderledes livligt i det levende lys. Sansningen fører til mystiske erfaringer. Især i roekammeret hvor roerne lyser i mørket, men også vandet i baljen på gårdspladsen der "skinnede flintesort i flade og flyden". Den slags erfaringer tilsiger, på linje med den paradoksale formulering om noget og intet, at "mørke var egentlig en slags lys". På samme måde sidder den aldrende Hans Hansen "i mørket med lyset alene fra sprækkerne ved ovnlugen og den revne, den havde slået i november 1907 og som ikke var blevet større siden."

Mørkets tid er langsom, og inden i mørket er der lys. Han ligger hos moderen da faderen er død, og hendes skikkelse ser han som "en rundet form som en sanddyng under dynen, hvor man havde fornemmelsen af, at noget skete, at noget opstod, som var vigtigt. Hvad kunne ske i lyset på den måde?" Moderen beskrives som jord og som et skabende mørke. Det er igen den sanselige begrundelse for den mystiske erkendelse få linjer senere om at "Mørket begyndte at blive sjældent; forgik det, forgik verden." Da han finder sin mor "livløs i en stor fin måben" er det morsomt; men hendes måben vidner måske også om at hun, idet hun gled ind i døden og selv blev mørke, så, ikke lyset, men mørket, mørket åbenbart.

Så forstår man Hans Hansens ønske om at fastholde mørket. Mørket er ikke skabelsens negation, men en del af skabelsen, og mørket er indbegrebet af slægten, moderen og ham selv. Det sætter Hans Hansens stoicisme og tillempede buddhisme i et andet lys. Han ønsker faktisk at bevare det liv som er mørkets, at opretholde sin verden, sit skabende ophav og sin egen eksistens. Ønsket formes til en bøn til slut: "Kunne blot mørket blive stående over hans plet, tænkte han tit, når han havde været et vend ude i natten: træerne i mørke, luften i mørke, jorden i mørke, bygningerne i mørke." At friheden for begær er et ideål selv ikke Hans Hansen kan opretholde, kan man ane i en anden af fortællerens paradoksale udsagn om ham: "Hans barndom og ungdom hjemme på ejendommen gik nu ikke med ikke at prise mørket, men med ikke at harmes over det". En ting er at afstå fra at prise mørket, det ville jo være en positiv handling og derfor i strid med nej'et, noget andet og sværere er at ignorere det. Husmandens Nirvana er uden for rækkevidde, den knugede hånd forråder en vilje, en passion.

Det skabende mørke er ikke uden spor af et for-dækt mørke. Der er ægtesengen som indtages af sønnen med det samme navn, den samme identitet og de seksuelle bibetydninger dér i ord og udtryk som "fornemmelsen", "noget opstod" og "Hvad kunne ske i lyset på den måde?" De bliver ikke mindre af at ægtesengen har været omtalt før. Mureren der skal forsøge at sælge strømmen, fremhæver fordelen

ved at have en kontakt ved sengen "så man kan få lys til at besørge det ene og andet", hvortil moderen svarer på en måde der blander det ene naturlige behov med det andet: "det finder man da så inderligt nemt i mørket. Det er jo som en del af een selv. Det ville jeg ikke tænde lys for. Vel Hans?" Over den slægt som ikke længere kan reproducere sig selv, ligger der antydninger af incest, onani og sågar sodomi: "Faderen sad i mørket og malkede mast ind mellem to ko-bringer, så blødt så varmt og kom man forbi, lyste mælken op i ansigtet, så man kunne skimte hans blik mere levende, end var det den solklare dag." En dagligdags, nu historisk scene fra morgenmølmet, men mistænkelig salig, nærmest ekstatiske: faderen der malter, mast inde mellem hvad i grunden? Og mælkens nærhed til og retning op imod ansigtet. De retoriske forskydninger og fortætninger virker til at være i arbejde. Mistanken næres af dette underspil, som Niels Frank også antyder i sine kommentarer til teksten i *Den blå port* nr. 55. Måske har Hans Hansen alligevel ikke elsket sin skæbne, måske har han skammet sig langt ind i mørket, måske er hans hånd knyttet i vrede og fortvivelse.

Der går perverse ting i svang i mørket. (I sit navn har Hans Hansen indskrevet et uendeligt maskulint ejefald, og den *el* disse fædre har afskåret ham fra (det er vel det rette ord), er det hebræiske ord Gud skabte verden med, og fransk for hende.) Beretningen redder det historiske mørke med dets rige sanselighed; men den afdækker også det uhyggelige mørke, og i denne afdækning kan der underligt nok også være et element af redning. I titelstykket i *Argumenter for benådning* 1976 anmoder et sangkor om at morderen og bassen Johan Peter G. benådes fordi "Han udgør sangens mørke grundlag. Enhver sang bliver efter vor formening fad uden dette mørke, som intet øl smager uden den bitre humle." Jeg tolkede før bemærkningen om at verden ville forgå hvis mørket forsvandt, i forhold til det mystiske skabende mørke; men den kan også læses ind i en fornyet modsætning mellem lys og mørke hvor det sanselige såvel som det uhyggelige mørke giver dybde til lyset, og modsat.

Det helt afgørende er dog at Peter Seeberg her som andre steder går til værks med en befriende skepsis. Mørket er efter endt læsning løst fra sine entydige overførte betydninger og fra sin negative afhængighed af lyset. Som metafor er det gennemspillet på en række niveauer (eksistentielt, religiøst, historisk, filosofisk), men berøvet stabile fortegn. Den dobbelte taktik med at bearbejde og omkalfatre mørket som metafor og beskrive mørket som historisk sanseerfaring giver mørket substans og frigør det dermed fra dets negative afhængighed af lyset. Redningen af det sidste mørke er ikke kun en redning af en kollektiv erindring og den måske nødvendige dømoniske klangbund, det er en redning af mørket selv, en redning som vel at mærke er tvetydig indtil det hals-

brækkende, gjort som den er med metaforer, modsætninger, sprogspil. Tekstens idealistiske impetus, ønsket om at forstå mørket som sådan, er selv en del af spillet, på sit højeste en aktualisering af mørket, og når det kommer til stykket lige så tomhændet som den døde Hans Hansen.

Hvis der i det foregående findes en pointe om det 20. århundredes litteratur må det være at Peter Seebergs sene modernisme relativiserer modernismens myter om f.eks. mørkets hjerte, den blanke personlighed og det nihilistiske intet i en litteratur hvor dekonstruktion er intimt forbundet med historie, eksistens og omverden. Seebergs suverænt snublende prosa står på vid gab.